

LENIN EN HET NATIONALITEITENVRAAGSTUK

Frank Slegers

De manier waarop Antoon Roosens in een vorig nummer van het Vlaams Marxistisch Tijdschrift (VMT) het «Leninistisch internationalisme» beschrijft, lijkt me niet korrekt (A. Roosens, «Nationalisme, een blijvende kracht?», in VMT nr 2, 24ste jg, juni 1990). Het is zeker geen onbelangrijke discussie, want «de geschiedenis zal later duidelijker aantonen welke zware hypotheek dit soort internationalisme heeft gelegd op de kans van de Westeuropese socialistische en kommunistische partijen, om een eigen «democratisch» socialisme in Europa tot stand te brengen», aldus nog Roosens.

De grondlegger van de marxistische traditie in verband met het nationaliteitenvraagstuk is Karl Kautsky. Echte klassieke teksten over deze problematiek, d.i. van de hand van Marx en Engels zelf, zijn er niet. Het is Karl Kautsky die de theorie uitwerkte zoals die samengevat wordt in de tekst van Lenin die Antoon Roosens in zijn artikel aanhaalt, uit Lenins essay «Over het recht der naties op zelfbeschikking». Het ontstaan van nationale bewegingen en nationale staten valt samen met de opmars van het kapitalisme. De opkomende burgerij heeft een nationale, ééngemaakte markt nodig. De grenzen van het feodale lappendeken zijn te eng. De opgang van de nationale literatuur steunt op de van de burgerij aan een ééngemaakte taal, om behoefte het handelsverkeer binnen de nationale markt vlot te laten verlopen.

De wereld is ons vaderland

De kern van deze theorie lijkt mij moeilijk te betwisten. De «natie» is een historische categorie : haar opkomst is gebonden aan een bepaald historisch tijdperk. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat de organisatie van de mensheid in naties eeuwig is, verbonden met de natuur van de mens zelf. Wanneer A. Roosens spreekt over de «quasi-onuitroeibare grondslag van nationalisme» ondersteunt hij dat met te verwijzen naar «de primaire en essentiële ervaring dat het blote bestaan van elk individu volkomen afhankelijk was van de sterkte van

de groep waartoe hij behoort», ervaring die de mens «gedurende honderdduizenden jaren» heeft opgedaan, sinds hij zowat 1,5 miljoen jaar geleden op aarde verscheen. Dat de mens zich altijd in groep heeft georganiseerd is zeker. Maar de aard van de groep is niet altijd dezelfde geweest : van de clan uit de prehistorie tot de natie uit de moderne tijden is er een hele weg afgelegd. Waarom zou die weg niet verder kunnen worden afgelegd, naar een situatie waarin de mens de gehele mensheid als zijn groep beschouwt? Deze diep humanitaire visie is zeker een aspect van de internationalistische traditie in het marxisme. Zij verrast vandaag door haar actualiteit : iedereen heeft vandaag de mond vol van de lotsverbondenheid van de mensheid. Dat is de «humanitaire dimensie» van het «proletarisch internationalisme».

Kautsky is dus de grondlegger van de marxistische traditie op dit punt. Het is echter bekend dat Kautsky, die, als belangrijkste medewerker en leerling van Engels, verantwoordelijk is geweest voor de manier waarop het marxisme wortel heeft geschoten in de arbeidersbeweging, aan het marxisme een sterke «economistische, objectivistische» kleur heeft gegeven : de economische wetmatigheden van de geschiedenis. Dat leidt tot een passieve visie op de rol van de mens/arbeidersklasse/socialistische arbeidersbeweging in het maken van zijn eigen geschiedenis. Het leidt tot een onderschatting van de relatief zelfstandige rol die andere niveaus dan het economische («de ontwikkeling van de productiekrachten») in de ontwikkeling van de geschiedenis kunnen spelen. De breuk van Lenin met Kautsky slaat op het wezen van de marxistische methode zelf. De opvattingen van Lenin over het nationaliteitsvraagstuk illustreren dit.

Het debat begin deze eeuw

Binnen de marxistische arbeidersbeweging bestonden er aan het begin van de eeuw verschillende opvattingen over de nationaliteitskwestie. Otto Bauer was de belangrijkste theoreticus over de nationaliteitskwestie onder de zgn. austromarxisten : een school marxisten die toen opgang maakte in de dubbelmonarchie Oostenrijk-Hongarije (geplaagd door een nationaliteitsvraagstuk zoals men er in de geschiedenis niet veel tegenkomt). Zij hadden een «cultureel-psychologische» benadering van de nationaliteiten. Volgens O.Bauer zouden de verschillen tussen de nationaliteiten in het socialisme niet afnemen, maar integendeel toenemen, omdat de arbeidersklasse zich

de nationale cultuur zou eigen maken om ze uit te diepen en te verrijken. Het praktisch voorstel van deze school : binnen Oostenrijk-Hongarije iedere nationaliteit een zekere "autonomie" en een aantal rechten geven. Deze nationaliteiten zouden niet territoriaal georganiseerd zijn, maar ieder individu, waar hij of zij ook woont, kan aansluiten bij één van de naties die leven binnen de grenzen van Oostenrijk-Hongarije. Om het op zijn Belgisch te zeggen : iedere natie krijgt een gemeenschapsregering, bevoegd voor de persoonsgebonden materies, voor iedere persoon die zich tot die natie bekent. In Oostenrijk-Hongarije woonden de naties inderdaad deels door elkaar zoals vandaag Vlamingen en franstaligen in Brussel. De Oostenrijkse sociaal-democratie zou op haar kongres van Brünn (1899) uiteindelijk een ander voorstel aannemen : binnen Oostenrijk-Hongarije autonomie toekennen aan naties die territoriaal worden georganiseerd.

De aanpak van deze austromarxisten werd sterk bekritiseerd door een aantal marxisten die sterk op het «internationalistische» standpunt bleven staan : Luxemburg, Pannekoek, Strasser, Trotsky, ... Zij situeerden zich binnen de opvattingen van Kautsky. Zij stelden een historische en objectieve benadering van de nationaliteitenkwestie tegenover de psycho-culturele benadering van Bauer. Hun bekommernis was vooral de eenheid van de arbeidersklasse en de arbeidersbeweging. Zij hadden echter geen actieve politiek tegenover de nationaliteitenkwestie. Het bekendste voorbeeld hiervan is de manier waarop Rosa Luxemburg, zelf geboren in Polen, zich uitspreekt tegen het ordewoord van de onafhankelijkheid van Polen, dat toen was opgedeeld tussen Rusland, Oostenrijk-Hongarije en Duitsland. Natuurlijk is de politiek van deze marxisten rijker dan het «onderschatten» van de nationaliteitenkwestie. Maar de ruimte ontbreekt hier om daar verder op in te gaan.

Lenin, die zich dus eveneens binnen het kader van de marxistische theorie van Kautsky plaatst, zal de basis leggen voor een volledig nieuwe aanpak van de nationaliteitenkwestie. Grondslag van zijn aanpak is het zelfbeschikkingsrecht. Hij gaat hier veel verder dan de austromarxisten : hij beperkt zich niet tot het recht op «kulturele autonomie». Voor Lenin betekent het zelfbeschikkingsrecht het recht op afscheiding, het recht van elke natie een eigen staat te vormen. Dit recht niet erkennen zou betekenen dat het zelfbeschikkingsrecht herleid wordt tot een lege doos. Het is tekenend voor de aanpak van

Lenin dat hij de problemen aanpakt langs de politieke kant, langs de kwestie van de politieke macht, de staatsmacht. Daarmee ontwikkelt hij een nieuwe weg, een andere weg dan de austromarxisten, maar ook een andere weg dan Kautsky, die niet op dezelfde scherpe en actieve wijze het ordewoord van het zelfbeschikkingsrecht naar voor schuift.

Dat betekent niet dat Lenin voorstander is van de afscheiding van elke natie, integendeel. Lenin is voor de eenheid van de arbeidersklasse. Dat is een probleem dat zich scherp stelt in de multinationale staat die tsaristisch Rusland is. Lenin begrijpt echter dat de strijd voor het recht op zelfbeschikking, en dat tot in zijn uiterste konsekventie, het recht op afscheiding, voor de onderdrukte naties binnen tsaristisch Rusland, de voorwaarde is om de eenheid van de arbeidersklasse te smeden. De arbeiders (en de andere onderdrukte bevolkingsgroepen) binnen de onderdrukte nationaliteiten in Rusland zullen slechts een alliantie aangaan met de Russische arbeidersklasse tegen het tsarendom, indien die arbeidersklasse bekwaam blijkt konsekvent te strijden tegen de onderdrukking van deze nationaliteiten.

We vinden hier dus de zeer dialektische eenheid van de strijd voor het zelfbeschikkingsrecht en de eenheid van de arbeidersklasse. Het doet denken aan de manier waarop Marx de Ierse kwestie stelde («een volk dat een ander onderdrukt kan zelf niet vrij zijn»).

Onderdrukkers en onderdrukten

Om de aanpak van Lenin te begrijpen dient een ander onderscheid te worden ingevoerd dat hij maakt : het onderscheid tussen de nationale strijd van de onderdrukkers, en de nationale strijd van de onderdrukten. Lenin geeft op de eerste plaats de politiek aan die de Russische arbeidersklasse zich moet eigen maken, in het Tsarenrijk waarin de Russische natie de heersende natie is. De theorie van Lenin moet ook worden bekeken binnen zijn bredere analyse van het imperialistisch tijdperk, waarin de strijd van de onderdrukte naties voor het zelfbeschikkingsrecht een fundamentele dimensie wordt om de klassenstrijd op wereldvlak te vatten.

Het is deze politiek van Lenin, samen met zijn politiek naar de boeren (de bolcheviken maken zich het ordewoord eigen van de sociaal-revolutionairen, «het land aan hen die het bewerken») die het de

Bolcheviken zal mogelijk maken rond de Russische arbeidersklasse het geheel van de onderdrukte nationaliteiten en bevolkingsgroepen te hergroeperen, tegen het tsarisme. We stellen dus vast hoe Lenin wel degelijk in staat is geweest in Tsaristisch Rusland een concrete politieke agitatie te ontwikkelen, wortelend in de tegenstellingen van het Tsarenrijk zelf, om zo de ideologische en politieke greep van de heersers op de onderdrukte volksmassa's te breken. De manier waarop A. Roosens Gramsci stelt tegenover Lenin is wat dat betreft dan ook volkomen ten onrechte.

In de onderhandelingen van Brest-Litovsk zal de Sovjetdelegatie met succes zich richten tot de onderdrukte naties in het kamp van de tegenstander met het ordewoord van het zelfbeschikkingsrecht. Anderzijds valt niet te ontkennen dat de jonge sovjetstaat niet steeds handelde overeenkomstig deze politieke uitgangspunten : de invasie in Polen (1920), Georgië (1921),...

De interessante vraag is : wat is het bilan van die politieke theorie vandaag? Het antwoord kan enkel zijn : indien de USSR vandaag kapot gaat aan de onderlinge strijd van de nationaliteiten, dan heeft dit niets te maken met een leninistische «onderschatting van het belang van de nationaliteiten in naam van het proletarisch internationalisme», en alles met het feit dat de Sovjet-Unie onder Stalin brak met de aanpak die Lenin voorstond. Het is bekend dat het laatste politiek gevecht van Lenin het gevecht was tegen Stalins optreden tegen Georgië. Lenin analyseerde dat als een uiting van de bureaucratische verwording die de Sovjetunie reeds aantastte : Lenin begreep dat de bureaucratie niets anders deed dan de grootrussisch-chauvinistische politiek van de Tsaren verderzetten, en dat dit moest leiden tot verzwakking en verdeeldheid van de arbeidersbeweging.

Vandaag kan men alleen maar dromen wat de situatie zou zijn indien Gorbatsjov werkelijk zou terugkeren tot Lenin, zoals hij nu en dan beweert te willen doen. In plaats van een economische blokkade had hij dan radikaal het recht op zelfbeschikking, dit is afscheiding, van Litouwen kunnen erkennen. Radikale strijd tegen de onderdrukking van de nationaliteiten in de Sovjet-Unie, met onvoorwaardelijke erkenning van het recht op afscheiding, is één van de voorwaarden om het vertrouwen tussen de arbeiders van de verschillende nationaliteiten te herstellen. Elke andere politiek werkt de ontwikkeling van nationalistis-

che tegenstellingen in de hand.

Literatuur

- «Les marxistes et la question nationale 1848-1914», met inleidingen van G.Haupt en Michael Lowy, en teksten van Marx, Engels, Kautsky, Luxemburg, Renner, Bauer, Strasser, Pannekoek, Stalin, Lenin en Connolly. François Maspero, Parijs, 1974.
- «Le domaine national», een nummer van Partisans, mei-augustus 1971, met bijdragen van 14 hedendaagse marxisten.
- Ivan Dzyuba, Internationalism or Russification?, Pathfinder, New York, 1974. Een dissident uit de Oekraïne bepleit een terugkeer tot de politiek van Lenin.
- H.Carrère D'Encausse, Le Grand Défi, Bolcheviks et Nations, 1917-1930, Flammarion, 1987.
- A. Nin, Les mouvements d'émancipation nationale, Editions Syros, 1975.
- La Question Nationale aujourd'hui, een speciaal nummer van Quatrième Internationale, juli 1982.
- Het nationaliteitsvraagstuk, Nathan Weinstock, Tijdschrift Vrij Onderzoek, 1969.